

1 Mavzu: O'zbekiston Respublikasi agrar siyosatining mazmuni, maqsadi va asosiy yo'nalishlari.

Reja:

- 1 O'zbekiston respublikasi agrar siyosatining o'ziga hos hususiyatlari;
- 2 Agrar siyosatning bosqichlari va rivojlanish tamoyillari;
- 3 Agrar siyosatni amalga oshirishning vosita va mexanizmlari;
- 4 Agrar siyosatning tarixiy, huquqiy va institutsional asoslari;
- 5 O'zbekiston Respublikasida agrar siyosatning asosiy yo'nalishlari.

Kalit so'zlar: O'zbekiston respublikasi agrar siyosati, Agrar siyosatning o'ziga hos hususiyatlari, Agrar siyosatning rivojlanish bosqichlari, Agrar siyosatning yo'nalishlari.

Foydalangan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar

1. Abdug'aniyev A., Abdug'aniyev A.A. Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi -(darslik)- T.: TDIU, 2004. - 304 bet.
2. Abdug'aniyev A., Avdug'aniyev A.A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. -T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006 yil. -288 bet.
3. Abdug'aniyev A., Abdug'aniyev A.A. - Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. Darslik. -T.: TDIU, 2004. - 304 bet.

Qo'shimcha adabiyotlar:

4. Iqtisodiyotning agrar sektori. T.Jo'rayev, Sh. Allayarov, X.Asatullayev, T. Umarov, Ma'ruzalar matni. -T.: TIM, 2012
5. Salomov T. Hamdamov Q.S. Tursunxo'jayev T.L., To'raxo'jayev T.I., Hakomov R.X., O'roqov N.I., Aripov I.M., Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 128 b.
6. Hakimov R. Agrosanoat majmuasi iqtisodiyoti, -T.: MCHJ "RAM-S", - 2007. 367 b.
7. Hakimov R., Otaqulov M., Yusupov E., Yusupov M., Agrosanoat majmui iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 160 b.
8. Saidova D.N., Rustamova I.B., Tursunov Sh.A. "Agrar siyosat va oziq-ovkat xavfsizligi". O'quv qo'llanma. T.: "O'zR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi" bosmaxonasi nashriyoti, 2016. - 257 b.

1 O'zbekiston respublikasi agrar siyosatining o'ziga hos hususiyatlari

“Siyosat” termini (grek tilidan *politika-davlat* va jamiyat ishlari) aholi turli guruhлари o'rtasidagi munosabatlar sohasidagi faoliyat, shuningdek davlat ishlaridagi ishtirok, uning faoliyati mazmuni, shakl va vazifalarining aniqlanishi tushuniladi.

Davlatning iqtisodiy siyosati uning strategik vazifalaridan kelib chiqib jamiyatda ishlab chiqarish, daromad va ne'matlarni taqsimlash jarayonlarini tartiblash uchun davlat tomonidan joriy davr ichida qo'llaniladigan chora-tadbirlar tizimini ifodalaydi.

Davlatning iqtisodiy siyosati o'z ichiga tashqi iqtisodiy, tarkibiy-investisiyaviy, institusional, agrar, sanoat, ijtimoiy, narx, moliyaviy, soliq-byudjet, pul-kredit, hududiy (mintaqaviy) siyosatlarni oladi.¹

Agrar siyosat - iqtisodiy siyosatning tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u qishloq xo'jaligi va unga bog'liq xo'jalik sohaslarini qamrab oladi, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini va aholini oziqovqat mahsulotlari bilan ta'minlashni yaxshilash, agrar sektor ishlab chiqarishining samaradorligini oshirish, qishloqlarni obod etish asosida qishloq aholisining daromadlari va turmush darajasini yuksaltirish vazifalarining amalga oshirilishini ko'zda tutadi. Uni davlatning agrar iqtisodiyot doirasida harakatga keltiriladigan jarayonlar shakli va metodlari ko'rinishidagi faoliyati deb ham tushunish mumkin. Agrar siyosatni agrar iqtisodiyot sohasida eng ta'sirchan shakl va usullar orqali yuz beradigan iqtisodiy jarayonlarning o'zaro ta'siri orqali amalga oshuvchi agrar sektorda xo'jalik-moliyaviy va ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan davlatning faoliyati sifatida belgilash mumkin.

Davlatning agrar siyosati qishloq xo'jaligi va hududlarini barqaror rivojlantirishga qaratilgan davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi.

Qishloq hududlarining barqaror rivojlanishi deganda ularning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishning o'sishi, qishloq xo'jaligi samaradorligining oshishi, qishloq aholisi to'liq bandligiga erishish va turmush darajasining oshishi, yerlardan oqilona foydalanish tushuniladi.

Agrar siyosat o'zida qishloq aholisining moddiy, ijtimoiy, huquqiy va iqtisodiy shartsharoitlarini shakllantiradigan davlat faoliyatini qamrab oladi. Agrar bozor, investisiya, kredit, moliya, ilmiy texnikaviy va texnologik faoliyat, soliqlar va soliqqa tortish, ijtimoiy muhit, maqsadli va tarkibiy qayta shakllanish agrar siyosatning asosiy sohasidir.

Agrar siyosatning umumiy maqsadi muayyan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, hududiy, tarmoq, ekologik maqsadlar bilan tavsiflanadi. Davlat rivojlanishi bosqichlari va tabiiy-tarixiy sharoitlarga bog'liq ravishda aniq maqsadlar o'zaro nisbati o'zgaradi.

Davlat agrar siyosatining asosiy maqsadlari quyidagilar:

- qishloq xo'jaligi mahsulotlari va tovar ishlab chiqaruvchilar raqobatbardoshligini oshirish, oziq-ovqat mahsulotlari sifatini ta'minlash;
- qishloq hududlari barqaror rivojlanishini, qishloq aholisi bandligini ta'minlash, ularning turmush darajasini, shuningdek qishloq xo'jaligida band bo'lganlarning ish haqini oshirish;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi ehtiyojlari uchun qo'llaniluvchi tabiiy

¹ Саидова Д.Н., Рустамова И.Б., Турсунов Ш.А. “Аграр сиёсат ва озиқ-овқат хавфсизлиги”. Укув кулланма. Т.: “УзР Фанлар Академияси Асосий кутубхонаси” босмахонаси нашриёти, 2016. - 257 б.

resurslarni takror ishlab chiqarish va asrab-avaylash;

- qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari daromadlilikini oshirishini va shu bozorlar infratuzilmasi rivojlanishini ta'minlovchi xomashyo, qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari samarali faoliyat yurituvchi bozorlarini shakllantirish;
- qishloq xo'jaligi sohasida investisiyalar hajmini oshirish va qulay investision muhitni yaratish;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xomashyo va qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari qo'llovchi sanoat mahsulotlariga narx indeksini kuzatish va bu narxlar indeksi o'zaro nisbatiparitetini ushlab turish.

Davlatning agrar siyosati quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlaning manzilliligi va hammabopligi;
- davlat agrar siyosati holati to'g'risida axborotning mavjudligi;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xomashyo va oziq-ovqat mahsulotlari bozorining yagonaligi va bu bozorda raqobat teng shartlarining ta'minlanishi;
- davlat agrar siyosati chora-tadbirlarini amalga oshirishning ketma-ketligi va uning barqaror rivojlanishi;
- davlat agrar siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarining ishtiroki.

Davlat agrar siyosatining asosiy yo'nalishlari:

- oziq-ovqat tovarlari bilan aholini barqaror ta'minlash;
- qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari, xomashyo bozorlarini shakllantirish va tartibga solish, uning infratuzilmasini rivojlantirish;
- qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarini davlat qo'llab-quvvatlashi;
- ichki va tashqi bozorda qishloq xo'jaligi tovar mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish;
- agrosanoat majmuasi sohasida fanni va innovasion faoliyatni rivojlantirish;
- qishloq hududlarini barqaror rivojlantirish;
- qishloq xo'jaligi uchun mutaxassislarni o'qitish, tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish.

Agrar siyosat negizida agrar qonunchilik va agrar tarkib shakllanadi. Agrar qonunchilik - qishloq xo'jaligida va qishloq aholisi hayoti bilan bog'liq holda amalga oshayotgan jarayonlarga ta'sir o'tkazuvchi huquqiy me'yorlardir. Yerga egalik munosabatlari, kredit va soliqqa tortish, mehnat munosabatlari, mulkiy munosabatlar, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'moli yuzasidan vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlar, ijtimoiy ta'minot va boshqalar agrar qonunchilikning muhim sohalariga kiradi:

Agrar tarkib - agrar qonunchilikka asoslangan, qishloq xo'jaligi rivojlanishi, aholining yashash va ishlash sharoiti xususiyatlari hisobga olingan, ishlab chiqarish omillariga bog'liq agrar sohaning iqtisodiy, texnik va ijtimoiy unsurlari yig'indisidir. U mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlarda ifodalanadi.

Agrar siyosatning negizida agrar bozor yotadi. Agrar bozor agrar siyosatni ham ishlab chiqaruvchi, ham iste'molchi manfaatlariga mos amalga oshirilishiga yordam qiladi.

Agrar siyosatning asosiy vazifasi - agrar sohadagi jarayon va qarashlarni aks ettiribgina qolmasdan, balki kishilarning shu sohadagi qarashlari, jarayonlari va qonunlari tizimidagi faoliyatini ochib berishdir. Uning vazifalariga quyidagilar kiradi:

- mamlakat aholisini iqtisodiy asoslangan baholardagi sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash;

- qishloq xo'jaligining umumiy daromad yaratish sohasidagi ishtirokini ta'minlash, agrar sektorni rivojlantirish;
- agrar tashqi savdo siyosatini olib borish, qishloq xo'jaligi infratuzilmasini yaratish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish muammolarini hal qilish.

Agrar siyosatning tamoyillarini ko'rib chiqib uning muhim oziq-ovqat, qishloq xo'jaligi, agrosanoat va tashqi savdo jihatlariga, shuningdek uni tavsiflovchi ko'rsatkichlariga e'tiborni qaratish lozim:

Oziq-ovqat jihati tamoyillar tahlilining muqaddimasi bo'lib, agrar siyosat maqsadi-oziqovqat xavfsizligining miqdoriy ifodasi sifatida xizmat qiladi. Shu bilan bir qatorda ichki bozorda oziq-ovqat mahsulotlariga talabning fiziologik va to'lovga qodir chegaralarini aniqlaydi, shuning uchun iste'molning fiziologik me'yorlari, iste'molning mavjud tarkibi, mamlakatni shu jumladan ichki ishlab chiqarish hisobiga oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlanishi ko'rsatkichlari bilan tavsiflanadi.

Qishloq xo'jaligi jihati oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishning haqiqiy holatini tavsiflaydi, oziq-ovqat mahsulotlarini olishda agrar salohiyatni aniqlaydi. U qishloq xo'jaligi samaradorligi ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi: (yer hosildorligi, mehnat unumdorligi, chorva mollari mahsuldorligi, ozuqa qoplanganligi, ishlab chiqarish samaradorligi, mehnatga haq, qishloq xo'jaligiga dotasivalar, fond qavtimi va boshqa omillar).

Agrosanoat jihati, bir tomondan, qishloq xo'jaligi moddiy-texnika bazasi tahlilini amalga oshirish, ikkinchi tomondan marketing sohasi samaradorligini baholashga imkon beradi. Baholash uchun muhim ko'rsatkichlar- sarf-xarajtalarning viriklashtirilgan tarkibi, turli maqsadlarda mahsulotni ishlatish.

Tashqi savdo jihati jahon va ichki qishloq xo'jaligi bozorlari o'zaro bog'liqligini aks ettiradi. U turli mahsulotlar bo'yicha importga qaramlik, qishloq xo'jaligi va tayyor mahsulotni chetga chiqarish va olib kirish balansi, qishloq xo'jaligini erkinlashtirishdan kutilayotgan zararni baholash va boshqalar.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan keyingi dastlabki masala iqtisodiyotni tezroq barqarorlashtirish va shu jihatdan qishloq xo'jaligini rivojlantirish va samaradorligini oshirish, mamlakat aholisini qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talabini to'laroq qondirish, mamlakatni oziq-ovqat bilan to'la ta'minlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashga ixtisoslashgan sanoat korxonalarini yetarli xomashyoga bo'lgan ehtiyojini to'laqonli qondirish, agrar resurslar salohiyatidan maqsadli foydalanishga erishish orqali davlatimizning iqtisodiy qudratini yanada o'stirish, mamlakat aholisini yashash farovonligini yaxshilash eng muhim masalalardan hisoblangan edi.

2.1. Agrar siyosatning bosqichlari va rivojlanish tamoyillari

Agrar siyosatning turli mamlakatlarda rivojlanishi mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining darajasiga qarab har xil bo'lishini hisobga olish lozim. Qishloq xo'jaligining roli umumiy davlat iqtisodiyoti barqarorligiga kam ta'sir ko'rsatadi, lekin qishloq xo'jaligi mamlakat hayoti uchun, iqtisodiyoti uchun va aholisi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyoti uchun qishloq xo'jaligi juda kam ulushdagi qismni tashkil etsada, davlat bu tarmoqqa katta ahamiyat beradi, uni rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi, samarali agrar siyosat olib borishga harakat qiladi. Shu jihatlarni e'tiborga olib, agrar siyosatning rivojlanish tarixini o'rganish va uning asosiy tamoyillarini mukammallashtirish dolzarb hisoblanadi.²

O'zbekiston iqtisodiyotida agrar siyosatning rivojlanish tarixini shartli

² Just R.E., N Bockstael. Commodity and resource policies in Agricultural Systems, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg 1991

ravishda bir necha davrlarga bo'lish mumkin.

1. 1920 yillargacha bo'lgan davr. Bu davrda qishloq xo'jaligi tarqoq holda rivojlangan. Qishloq xo'jaligi asosan oziq-ovqat muammosini hal qilish va qisman xorijiy bozorlarga muhim tovarlarni ayirboshlash vositasi bo'lib xizmat qilgan. Yerga asosan ma'lum guruh egalik qilgan va ularning shaxsiy manfaatlari agrar siyosatning mohiyatini tashkil qilgan. Agrar siyosat soliqlar va to'lov vositalari orqali amalga oshirilgan.

2. 1920-1991 yillar. Mamlakat agrar siyosati asosan paxta yakkahokimligi siyosatiga qaratilgan, yerga egalik davlatning qo'lida, ishlab chiqarish va mulk munosabatlari umumiylikka asoslangan. Agrar siyosat davlat tomonidan, asosan sanoatning manfaatlariga asoslangan holda amalga oshirilgan.

3. 1991-1997 yillar. Barcha sohalarida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar mulkni davlat tasarrufidan chiqarishga qishloq xo'jaligida ham amalga oshirilishga harakat qilindi.

4. 1998 yildan keyingi davr. Bu davr mamlakat hukumatining qishloq xo'jaligiga keskin e'tibor qaratishi bilan boshlandi. Mamlakat qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni keskin chuqurlashtirish borasida qator qonun va me'yoriy hujjatlarning qabul qilinishi bu tarmoqqa e'tiborning kuchayishidan dalolat berdi. Mamlakat qishloq xo'jaligidagi mavjud iqtisodiy tushkunlikni yo'qotish va uni samarali rivojlantirishning qator dasturlari ishlab chiqildi va ular davriy ravishda takomillashtirilib amalga oshirilmoqda. Bu davrdagi agrar siyosatning asosiy xususiyatlariga yerga munosabatning keskin o'zgartirilishi, rivojlangan mamlakatlar tajribalari va mamlakat ichki xususiyatlari e'tiborga olinib amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, ishlab chiqarishni fan yutuqlari asosiga qurish, yangi texnologiyalardan foydalanish kabi bir qator xususiyatlar xosdir.

2 Agrar siyosatni amalga oshirishning vosita va mexanizmlari

Mamlakat agrar siyosatini samarali amalga oshirish uchun bir qator qiyinchiliklar ham mavjudki, ularni e'tiborga olmasdan rivojlanish strategiyasini tanlash mumkin emas. Shuning uchun ham agrar siyosatni to'g'ri tanlash iqtisodiy islohotlarning samarali borish garovidir. Davlat tomonidan agrar siyosat orqali tartibga solishning asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- agrosanoat majmui mahsulotlari ishlab chiqarishni barqarorlashtirish va rivojlantirish;
- O'zbekiston oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash;
- aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashni yaxshilash;
- qishloq xo'jaligi va boshqa tarmoqlar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni qo'llab-quvvatlash va takomillashtirish;
- agrar soha va sanoat sohalarida ishlab chiqaruvchilari daromadlari darajasini bir-biriga yaqinlashtirish;
- mahalliy tovar ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish.
- Davlat tomonidan agrar siyosati orqali tartibga solish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:
- oziq-ovqat, xom-ashyo va qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorlarini shakllantirish va rivojlantirish;
- moliya, kredit, sug'urta, imtiyozli soliqqa tortish;
- tashqi iqtisodiy faoliyatda mahalliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoyalash;
- agrosanoat ishlab chiqarish sohalarida ilmiy faoliyatni qo'llash va fanni

rivojlantirish;

- qishloq joylarda ijtimoiy sohalarni rivojlantirish.

Davlat agrar siyosati orqali tartibga solishda bir qator usullardan foydalanadi. Bu usullarni umumlashtirib quyidagicha guruhlash mumkin:

- bevosita ta' sir qilish usullari;
- bilvosita ta' sir qilish usullari;
- tashqi iqtisodiy usullar.

Markazdan boshqarish tartibi ustun bo'lgan mamlakatlarda davlatning iqtisodiy jarayonlarga aralashuvida bevosita ta' sir qilish usullari ustun bo'lsa, bozor iqtisodiyoti esa asosan iqtisodiy jarayonlarni bilvosita tartibga solish bilan bog'langan.

Davlat iqtisodiyotni bevosita tartibga solishda ma'muriy vositalardan foydalanadi. Ma'muriy vositalar davlat hokimiyati kuchiga tayanadi va ta'qiqlash, ruxsat berish va majbur qilish xususiyatidagi tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Tartibga solishning ma'muriy vositalaridan foydalanilganda yaxlit takror ishlab chiqarish jarayoni yoki uning alohida tomonlarini to'g'ridan-to'g'ri tartibga solish ko'zda tutiladi. Ayniqsa ishlab chiqarish tanazzulga uchragan davrda iqtisodiyotga bilvosita ta' sir qilish tadbirlari kam samarali bo'lib, ma'muriy vositalardan foydalanishga ustunlik beriladi.

Iqtisodiyotni bilvosita tartibga solishda iqtisodiy dastak va vositalarga ustunlik beriladi. U davlatning pul-kredit va byudjet siyosatida o'z ifodasini topadi.

Shuningdek, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning bir qator shakllarini ham ajratib ko'rsatish mumkin:

- davlat iqtisodiy dasturlarining ishlab chiqilishi;
- ilmiy tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalari, ixtirolarni davlat tomonidan rag'batlantirish hamda iqtisodiyotdagi ijobiy tarkibiy siljishlarni ta'minlash;
- investisiya jarayoni va iqtisodiy o'sishni davlat tomonidan tartibga solish;
- ishchi kuchi bozoriga davlat tomonidan ta' sir ko'rsatish;
- qishloq xo'jaligini davlat tomonidan tartibga solish va boshqalar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida qishloq xo'jaligini o'ziga xos bo'lgan bir qator xususiyatlari ta'sirida agrar tarmoqdagi xo'jalik yuritish subyektlari faoliyatini tartibga solishda davlatning roli muhimligicha qolmoqda. Bu, eng avvalo, qishloq xo'jaligida asosiy ishlab chiqarish vositasi bo'lgan yer hamda boshqa bir qator resurslar umummilliy, davlat mulki ekanligi, ulardan samarali va oqilona foydalanishni davlat mulki ekanligi, ulardan samarali va oqilona foydalanishni davlat tomonidan tartibga solish jamiyatimiz uchun nihoyatda zarurligi bilan bog'liq. Shu bilan birga agrar tarmoqda xo'jalik yuritishning shartnomaviy-huquqiy bazasini yaratish, soliq, moliya-kredit va narx mexanizmlari orqali tartibga solish har qanday xo'jalik yuritish sharoitlarida ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi.

Agrar soha rivojlanishining hozirgi holati, tarmoq investision jozibadorligining nisbatan pastligi, kapitalning sekin aylanishi, qishloq xo'jaligida tadbirkorlik bilan shug'ullanishning o'ta tavakkalchilikka moyilligi hukumat tomonidan agrar siyosatni olib borishda har tomonlama puxta o'ylangan va tizimli yondoshuvni talab etadi. Bunday siyosat yuritish agrar sohasida bozorning salbiy ta'sirlarini yumshatish, tarmoqning raqobatbardoshligini oshirish, uzoq muddatli iqtisodiy sur'atlarini va mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash imkonini beradi.

Amerikalik iqtisodchi olimlar K.R.Makkonnel va S.L.Bryular davlatning

agrar sohaga faol aralashuvi zaruriyatini quyidagi muammolarga bog'laydilar:

- qishloq xo'jalik mahsulotlariga bo'lgan talabning noelastikligi;
- texnik rivojlanish natijasida fermerlar mahsulotlarining talabdan oshiqcha ishlab chiqarilishi;
- qishloq xo'jalik resurslarining nisbatan immobillik xususiyati;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorida sof raqobat kurashi hukm surgan holda, unga resurslar yetkazib beruvchi bozorlarda monopoliya elementlarining mavjudligi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining tabiiy-iqlimiy sharoitlarga bog'liqligi bu tarmoqda narxlar va fermer xo'jaligi daromadining barqarorligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qulay ob-havo sharoitida bozorga talabdan ortiqcha mahsulotning kirishi narxlarning keskin pasayishiga olib kelishi mumkin. Bunday holatni ko'proq g'alla, sabzavot, poliz, meva va uzum mahsulotlari bozorida kuzatish mumkin. Ba'zan narxlarning bunday pasayishi mahsulot tannarxini qoplashga ham imkon bermasligi oqibatida fermerlar katta zarar ko'radi. Tabiiyki, bunday sharoitlarda agrar sohada erkin bozor munosabatlari amal qilayotgan bo'lsa, fermerlar xonavayron bo'lishi turgan gap. Ikkinchi bir yili ob-havoning noqulay kelishi (qurg'oqchilik, sel, jala va hokazo) hosilning keskin kamayib ketishiga va natijada narxlarning haddan tashqari qimmatlashib ketishiga sabab bo'lishi mumkin. Bunday hollarda fermerlar hosilning kamayib ketishidan zarar ko'rsalar, iste'molchilar narxlarining balandligidan aziyat chekadilar. Ko'rinib turibdiki, har ikkala holda ham fermer ko'proq zarar ko'radi va bu holat qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini davlat tomonidan tartibga solish va qo'llab-quvvatlash zaruriyatini yuzaga keltiruvchi omillardan biri sifatida yuzaga chiqadi. Davlatning agrar iqtisodiyotni tartibga solishdagi asosiy vazifalari sifatida quyidagilarni belgilash mumkin:

1. Ma'muriy-huquqiy tartibga solish vazifasi - fermer xo'jaliklari faoliyatining tashkiliy, huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa asoslarini tartibga solib turuvchi qonuniy me'yorlar hujjatlarni ishlab chiqish, qabul qilish va ularga rioya etilishini nazorat etishni nazarda tutadi.
2. Huquqiy himoyalash va kafolatlash vazifasi - fermer xo'jaliklarining barqaror rivojlanishini, boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar bilan teng sharoitlarda faoliyat yuritishini ta'minlashga va ular faoliyatiga turli nazorat etuvchi hamda tekshiruvchi organlarning noqonuniy aralashuvlarini cheklashga imkon beruvchi qonuniy-me'yoriy asoslarini yaratish va ularga rioya etilishini nazorat etishni nazarda tutadi.
3. Barqarorlashtirish vazifasi - agrar iqtisodiyotda inqirozli holatlarni bartaraf etish, ishlab chiqarishning pasayishiga yo'l qo'ymaslik, inflyasiya va ishsizlik darajasini kamaytirish, qishloq xo'jaligi tarmoqlari tarkibining mutanosibligini ta'minlash bilan bog'liq.
4. Rag'batlantirish vazifasi - fermer xo'jaliklarini, shuningdek, ularga xizmat ko'rsatuvchi tarmoqlar faoliyatini turli iqtisodiy dastaklar yordamida rag'batlantirish va qo'llabquvvatlash choralari ifodalaydi.
5. Taqsimlash vazifasi - ijtimoiy adolat va himoyalash sifatida daromadlarni qayta taqsimlash, shuningdek, fermer xo'jaliklarining moddiy-texnikaviy resurslardan imtiyozli asoslarda foydalanishiga sharoit yaratish maqsadida resurslar taqsimotiga tuzatishlar kiritish bilan bog'liq.
6. Ijtimoiy kafolatlash vazifasi - ijtimoiy ta'minot va himoyalashning samarali tizimini yaratish, shuningdek fermer xo'jaliklarining ta'lim, sog'liqni saqlash va

madaniy tadbirlarga bo'lgan ehtiyojini qondirish bilan bog'liq chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi.

7. Muhofaza qilish vazifasi - qishloq xo'jaligini salbiy xarakterdagi tashqi ta'sirlardan (masalan, atrof-muhitning ifloslanishi, qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlarning sho'rlanishi, qurg'oqchilik yoki tabiiy-ofatlar va b.) saqlash, tovar ishlab chiqaruvchilarini tashqi eksportyorlardan yoki jahon bozorida kuchli raqobatdan himoyalash kabi vazifalardan iborat.

8. Nazorat etish vazifasi - qonuniy-me'yoriy hujjatlar, hukumat qarorlari va boshqa hujjatlarning bajarilishi ustidan nazorat o'rnatish bilan bog'liq.

9. Axborot-maslahat ta'minot vazifasi - fermer xo'jaliklarining axborot ta'minoti tizimidan teng sharoitlarda, to'siqlarsiz foydalanish imkoniyatini yaratish, ular uchun iqtisodiy muammolarning samarali yechimini topish, xom-ashyo va resurslar ta'minoti, ilg'or texnika va texnologiyalarni qo'llash yuzasidan maslahat berishni nazarda tutadi.

10. Analitik-tahlil vazifasi - davlatning fermer xo'jaliklari rivojlanishini kuzatib borish, chuqur tahlil qilish va shu asosda tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqish vazifasini nazarda tutadi.

11. Ekspertlik vazifasi - fermer xo'jaliklari va agrar tarmoqni barqaror rivojlantirishga oid loyihalarni, dasturlarni, shuningdek mahsulot va tovarlarni davlat standartlariga mos kelishini davlat ekspertizasidan o'tkazish hamda tegishli xulosalar chiqarishdan iborat.

12. Tashqi iqtisodiy faoliyatni muqobillashtirish vazifasi - xalqaro bozorlarda fermer xo'jaliklari manfaatlarini himoyalash, imtiyozli bojxona ta'riflari va soliqlar orqali eksport uchun qulay iqtisodiy muhit hosil qilish tadbirlaridan iborat.

13. Istiqbolni belgilash vazifasi - agrar tarmoq va fermer xo'jaliklarini istiqbolda rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash choralari izchil amalga oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Fermer xo'jaliklarini davlat tomonidan tartibga solish va qo'llab-quvvatlashning turli shakllari, usullari, mexanizmlari va dastaklarini o'z ichiga muayyan tizim shakllangan bo'lib, bu tajribalarni o'rganish agrar sohani qo'llab-quvvatlashning milliy tizimini shakllantirishga yordam berishi mumkin.

Shunday qilib, davlat tomonidan agrar siyosatni tartibga solishning qarab chiqilgan barcha ichki va tashqi iqtisodiy usullari (vosita va dastaklari) birgalikda milliy iqtisodiyot agrar sektorida takror ishlab chiqarish jarayoniga va mamlakatning tashqi iqtisodiy aloqalariga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

3 Agrar siyosatning tarixiy, huquqiy va institutsional asoslari

Zamonaviy agrar iqtisodiyot mamlakatimiz iqtisodiy hayotida muhim o'rin tutadi. Uning rivojlanish holati doimiy e'tiborga molikdir. Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekiston qishloq xo'jaligining iqtisodiy inqirozga yuz tutganligining bir qator sabablari mavjud edi:

- birinchidan, ko'p yillar davomida yerga nisbatan davlat mulki munosabatlari hukmronlik qilgani va kishilarda sosializmga xos fikrlashning hukmronlik qilishi iqtisodiy islohotlarni amalga oshishiga salbiy ta'sir ko'rsatdi;
- ikkinchidan, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga fan-texnika yutuqlarini qo'llash va uni amalga oshirishning qiyinlashib qolganligi;
- uchinchidan, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida keragidan ortiqcha

mehnat resurslarining yig'ilib qolganligi, ularni bo'shatish va boshqa ish bilan ta'minlash hukumat oldiga yana bir ulkan muammoni qo'yganligi;

- to'rtinchidan, qishloq xo'jaligi texnikalarining eskiligi va tarmoqda mexanizasiyalashtirish darajasining pasayib ketganligi, yangi texnika sotib olish va ishlab chiqarishga jalb qilish qimmatligi va ishlab chiqaruvchilarda buning uchun kerakli mablag'ning yo'qligi;
- beshinchidan, qishloq xo'jaligi korxonalarini rivojlantirish uchun kerakli miqdordagi ssuda va kreditlarning yetishmasligi yoki ularni olishning haddan tashqari qiyinligi.

Agrar siyosatning asosiy vazifasi bu kabi muammolarga imkon qadar tezroq barham berish va iqtisodiy islohotlarning samarali amalga oshirilishiga erishishdir. Shu maqsadda kevingi villarda mamlakat agrar tarmog'ini rivojlantirish uchun bir qator tadbirlar amalga oshirildi.

Ular ichida eng muhimlaridan biri mamlakat agrar siyosatining huquqiy asoslari varatildi.

O'zbekiston agrar siyosatining huquqiy asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi;

- Yer Kodeksi;

- Mehnat Kodeksi;

- Fermer xo'jaligi to'g'risidagi qonun;

- Dehqon xo'jaligi to'g'risidagi qonun;

- Qishloq xo'jalik kooperativlari (shirkat xo'jaligi) to'g'risidagi qonun;

- Qishloq xo'jaligini rivojlantirish, undagi ishlab chiqarish, moliya, soliq, kredit va boshqa munosabatlarni takomillashtirish borasidagi qonunlar, farmonlar, qarorlar, me'voriy hujjatlar va boshqa qonunosti hujjatlari.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida institusional o'zgarishlarni amalga oshirishda, avvalambor, amaliy tajribaning yetishmasligi natijasida qator muammolar, kamchiliklar hamda nomutanosibliklar mavjud bo'lib, ular bevosita chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borishni va nazariy jihatdan asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishni taqozo qiladi. Shu bois institusional muhitni faollashtirish, faoliyat ko'rsatayotgan iqtisodiyotning rivojlanish qonunvatlarini bilish, uni modernizatsiya qilish mexanizmlarini tanlash va xavf-xatarning oldini olishning samarali vositasi zarur. Rasmiy qoidalar bir kechadavog siyosiy qarorlar vordamida o'zgartirilishi mumkin bo'lgani holda, norasmiy me'vorlar juda sekin o'zgaradi. Norasmiy qoidalar asrlar davomida qaror topgan urf-odatlar, hatti- harakatlar me'vorlari, milliy mentalitetdan tashkil topgan. Ular vaqti kelib ushbu jamiyat uchun majburiy bo'lgan rasmiy qoidalar darajasiga ko'tarilishi voki ularni qaror topishiga ta'sir ko'rsatgan shart-sharoitlarning o'zgarishi natijasida vo'q bo'lib ketishi mumkin. Masalan, O'zbekiston qishloq xo'jaligida tarixan mavda oilaviv ishlab chiqarish keng tarqalgan va bu ko'nikma hosil etgan shaxsiy tomorqa xo'jaliklarining dehqon xo'jaliklariga avlantirilishi. Oonun rasmiy qoidalar sifatida asta- sekin urf-odat va an'analardan vujudga keladi. Bunga teskari jarayon qonunlar urf-odat va an'analarga ta'sir ko'rsatgan chog'da vuz berishi mumkinki, buni ko'proq iqtisodiyot sohasida kuzatish mumkin. Ammo vangi qonunlarning bundav ta'siri jamiyatda ularga ehtivoj vetilgan bo'lishini voki ularni ijtimoiy ongga singdirish bo'vicha maqsadga yo'naltirilgan mafkuraviy ishlarning olib borilishini taqozo etadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida institusional o'zgarishlarni amalga oshirishda, avvalambor, amaliy tajribaning yetishmasligi natijasida qator muammolar,

kamchiliklar hamda nomutanosibliklar mavjud bo'lib, ular bevosita chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borishni va nazariy jihatdan asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishni taqozo qiladi. Shu bois institusional muhitni faollashtirish, faoliyat ko'rsatayotgan iqtisodiyotning rivojlanish qonuniyatlarini bilish, uni modernizatsiya qilish mexanizmlarini tanlash va xavf-xatarning oldini olishning samarali vositasi zarur. Rasmiy qoidalar bir kechadavog' sivosiy qarorlar yordamida o'zgartirilishi mumkin bo'lgani holda, norasmiy me'vorlar juda sekin o'zgaradi. Norasmiy qoidalar asrlar davomida qaror topgan urf-odatlar, hatti- harakatlar me'vorlari, milliy mentalitetdan tashkil topgan. Ular vaqti kelib ushbu jamiyat uchun majburiy bo'lgan rasmiy qoidalar darajasiga ko'tarilishi yoki ularni qaror topishiga ta'sir ko'rsatgan shart-sharoitlarning o'zgarishi natijasida vo'q bo'lib ketishi mumkin. Masalan, O'zbekiston qishloq xo'jaligida tarixan mavda oilaviy ishlab chiqarish keng tarqalgan va bu ko'nikma hosil etgan shaxsiy tomorqa xo'jaliklarining dehqon xo'jaliklariga aylantirilishi. O'zgarish rasmiy qoidalar sifatida asta-sekin urf-odat va an'analardan vujudga keladi. Bunga teskari jarayon qonunlar urf-odat va an'analarga ta'sir ko'rsatgan chog'da vuz berishi mumkin, buni ko'proq iqtisodiyot sohasida kuzatish mumkin. Ammo yangi qonunlarning bunday ta'siri jamiyatda ularga ehtivoj vetilgan bo'lishini yoki ularni ijtimoiy ongga singdirish bo'vicha maqsadga yo'naltirilgan mafkuraviy ishlarning olib borilishini taqozo etadi.

Rasmiy (qonunlar) va norasmiy (urf-odatlar) institutlarning iqtisodiy tizim rivojiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatishini tan olish institusional iqtisodiyotning asosiy qoidasi hisoblanadi.

Bozor islohotlarini o'tkazish va samarali bozorning vuzaga kelishiga to'siq bo'luvchi omillar juda ko'p, lekin eng asosiy - institusional o'zgarishlarning vetarli darajada emasligidir. Institusional sohadagi o'zgarishlar jamiyatning taraqqiyot vo'lini belgilab beradi, iqtisodiyotning samaradorligiga ta'sir etadi.

Bozor iqtisodiyotida davlatning asosiy vazifasi kuchli raqobatni tashkil etish, daromad va resurslarni taqsimlashda davlatning aralashuvi darajasini pasaytirish, bozorga kirish va resurslarga egalikdagi tengsizlikni bartaraf etish, hamda transaksion xarajatlarni pasaytirishga erishish lozim. Faqat shu vo'l bilan xususiy tadbirkorlik va bozor iqtisodiyotining rivojlanishiga erishish mumkin.

Institusional o'zgarishlar - texnika taraqqiyoti, mulkchilik munosabatlarining o'zgarishi, milliy iqtisodiyotni boshqarishning tashkiliy tuzilishini va'ni, bozorga xos yangi muassasalarni yaratish va rasmiy normalarning qabul qilinishidir. Shu nuqtai nazardan, agrar islohotlarning institusional asosi yangi iqtisodiy institutlarning-mulk, ishlab chiqarish va boshqarishning iqtisodiy - huquqiy shakllarining, moliyaviy institutlar va bozor infratuzilmasining qaror topishi hisoblanadi.

Tanlangan vo'l asosida O'zbekistonda agrar sohani rivojlantirishning asosiy vazifalari belgilab olindi va qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni vanada chuqurlashtirish, sohani barqaror rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon va qarorlari, Davlat dasturlarida belgilangan tadbirlarning iirosini tashkil etish, ularning o'z muddatlarida va to'laonli bajarilishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligining Hay'at qarori bilan quyidagi maxsus ishchi guruhlari tashkil etildi:

1. Tizimdagi korxonalarini modernizatsiyalash va mahalliyashtirish, sifat va narxlar borasida raqobatbardosh sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini kengaytirish, eksport salohiyatini oshirish yo'li bilan ularning barqaror ishlashini ta'minlash masalalari bo'yicha;
2. Eksport mahsulotlari ishlab chiqarish va ularni xorijga sotish ko'lamini

o'shish, import hajmini optimallashtirish masalalari bo'yicha;

3. Xorijiy investisiyalarni jalb etish, ulardan maqsadli foydalanish va loyihalar monitoringini tashkil etish masalalari bo'yicha;

4. Qishloq xo'jaligida amalga oshirilayotgan tarkibiy o'zgarishlar jarayonida Qoraqalpog'iston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi, viloyatlar Qishloq va suv xo'jaligi boshqarmalari hamda tumanlar Qishloq va suv xo'jaligi bo'limlari faoliyatini takomillashtirish masalalari bo'yicha;

5. Qishloq infratuzilma obyektlari faoliyatini rivojlantirish hamda fermer xo'jaliklari bilan ta'minotchi, xizmat ko'rsatuvchi, tayyorlov idoralari o'rtasida shartnoma majburiyatlarining bajarilishi ustidan monitoring yuritish masalalari bo'yicha;

6. Suv tanqisligining salbiy ta'sirini yumshatish, suv resurslarini oqilona boshqarish va suvdan samarali foydalanish hamda tomchilatib sug'orish tizimini tashkil qilish masalalari bo'yicha;

7. Paxtachilik, g'allachilik va moyli ekinlar masalalari bo'yicha;

8. Sabzavot, poliz, kartoshka, meva va uzum mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash, ichki iste'mol bozorini to'ldirish hamda eksport qilish hajmlarini kuchaytirish masalalari bo'yicha;

9. O'simliklarni himoya qilish, biolaboratoriyalar va agrokimyostansiyalar faoliyatini takomillashtirish masalalari bo'yicha;

10. Chorvachilik va qorako'lchilikni rivojlantirish masalalari bo'yicha;

11. Parrandachilikni rivojlantirish masalalari bo'yicha;

12. Baliqchilikni rivojlantirish masalalari bo'yicha;

13. Asalarichilikni rivojlantirish masalalari bo'yicha;

14. Pillachilik masalalari bo'yicha.

Mazkur ishchi guruhlariga hududlarda yuqorida qayd etilgan yo'nalishlar bo'yicha belgilangan chora-tadbirlarning bajarilishi borasida amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish, joylarda aniqlangan xato-kamchiliklarni mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruv idoralari rahbarlari bilan birgalikda bartaraf etish va muammolarni hal qilish vazifalari yuklatildi.

Shaxsiy vordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklari hamda tegishli korxonalar va tashkilotlar rahbarlari o'zlaridagi mavjud muammolar hamda ushbu yo'nalishlar bo'yicha vazirlik va uning tizim tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha takliflarini ishchi guruhlariga taqdim qilishdi.

Shunga ko'ra, biz mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining joriy va istiqboldagi chora-tadbirlarini belgilashda jahon molivaviv inqirozi oqibatlarining ta'sirini har tomonlama hisobga olishimiz, iqtisodiy rivojlanish dasturlarini ushbu jarayonlar ta'siri nuqtai-nazaridan shakllantirishimiz va ularni izchil amalga oshirishimiz taqozo etiladi. O'zbekiston uchun inqirozni bartaraf etish va jahon bozorida yangi marralarga chiqishning ishonchli yo'li sifatida quyidagi eng muhim ustuvor yo'nalishlar belgilangan:

1) mamlakatimizda qabul qilingan jahon iqtisodiy inqirozi oqibatlarining oldini olish va bartaraf qilish bo'yicha inqirozga qarshi dasturni amalga oshirish, shu asosda iqtisodiy o'sishning uzoq muddatli barqaror sur'atlarini va iqtisodiyotning muvozanatli rivojlanishini ta'minlash;

2) tarkibiy o'zgartirishlarni davom ettirish va iqtisodiyotni diversifikasiyalash, buni birinchi navbatda, xalqaro sifat standartlariga javob beradigan, ichki va tashqi bozorlarda talab yuqori bo'lgan raqobatbardoshli mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan iqtisodiyotning eng muhim

tarmoqlarini modernizasiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash yo'li bilan amalga oshirish;

3) qishloq turmushi sifatini va qiyofasini tubdan yaxshilashga, qishloq joylarda ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini jadal rivojlantirishga, mulkdorning, tadbirkorlik va kichik biznesning maqomi, o'rnini va ahamiyatini tubdan qayta ko'rib chiqishga, fermer xo'jaligini rivojlantirishni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan uzoq muddatli, o'zaro chuqur bog'langan chora-tadbirlar keng kompleksini amalga oshirish;

4) aholi bandligini ta'minlash, uning turmush sifatini oshirishning eng muhim omili sifatida xizmatlar ko'rsatish sohasi va kichik biznesni jadal rivojlantirish;

5) mamlakatni modernizasiya qilish va aholi bandligini oshirishning eng muhim omili sifatida ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilmani yanada rivojlantirish;

6) banklar ishini yanada takomillashtirish, aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarning bo'sh mablag'larini tijorat banklaridagi depozitlarga jalb qilishni rag'batlantirish.

O'zbekiston agrar siyosatining huquqiy asoslari yaratilgan, faqat uni to'g'ri amalga oshirish muhim. shundagina olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar kerakli darajadagi samarani berishi mumkin.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Agrar siyosatning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
2. Agrar siyosatni amalga oshirishning vosita va mexanizmlari nimalardan iborat?
3. Davlatning agrar iqtisodiyotni tartibga solishdagi asosiy vazifalariga izoh bering.
4. O'zbekiston iqtisodiyotida agrar siyosatning rivojlanish tarixi bosqichlarini tavsiflang.